

פרק טו

אוצר החכמה

**בדין עשיית מלאכה ע"י
מכשירי גרמא**

**א. עשיית מלאכה ע"י מכשירים
הפועלים בדרך גרמא**

יש לברר דין עשיית מלאכה ע"י מכשירים הפועלים בדרך גרמא ומתחילים במלאכה לאחר זמן מהפעלתם, אי חשיב כעשיית מלאכה בגרמא, או כמעשה גמור וגם בנזיקין חייב, או עכ"פ בשבת חייב משום מלאכת מחשבת.

הנה מצויים היום מכשירי גרמא, ומתקנים חשמליים להפעלת מכשירים בדרך גרמא, שנעשו במיוחד לשימוש בשבת, לצרכי רפואה*. אחת משיטות הגרמא שמשתמשים בה, היא מניעת המונע, לדוגמא שקע חשמלי המחובר לזרם, אלא שאינו מפעיל מכשירים כיון שיש פולסי אור שעל ידם מתרוקן הזרם, ולחיצה על המתג מכניסה תריס בפני פולסים אלו, וממילא הזרם מפעיל את המכשיר

* מתקנים אלו נמצאים בשימוש במחלקות אישפוז בבית חולים ועי"ז החולים עצמם מפעילים ומנתקים מכשירים במקום להזקק לגוי, וגם כשאין צורך רפואי לזה.

המחובר לשקע החשמלי, כ"כ בספר כשרות ושבת במטבח המודרני
עמוד רע"ט הו"ד בהערה*.

וכתב שם דהפעלת מכשירים בדרך זו היא מבוססת על מש"כ
השו"ע בסי' רע"ז ס"ב, דאם היה פתוח הדלת כנגד המדורה מותר
לסגור ואין בו משום מכבה, וביאר המשנ"ב שם דאע"פ שהרוח היה
מבעירה אין בו משום מכבה, שאינו עושה כלום אלא עוצר הרוח
ואם תכבה תכבה ע"כ. כלומר דמגיעת הבערה ע"י עצירת הרוח לא
חשיב אפי' גרם כיבוי דאסור שלא במקום הפסד כמבואר ברמ"א סי'
של"ד סעיף כ"ב, כיון דהכא הוא רק מונע הרוח והכיבוי נעשה
מאליו, ולא דמי למניח קנקנים עם מים קרוב לאש שהוא מביא את
הדבר המכבה.

ומאחר שמותר לסגור דלת בפני הרוח שהיתה מבעירה את המדורה
ולא חשיב אפי' גרם כיבוי, כתב שם דהכ"נ הפעלה ע"י מכשיר זה
אפי' גרמא לא הוי, כיון שפעולתו היא רק להכניס מחיצה בפני
פולסים המביאים לידי הרקת הזרם, וממילא מתמלא המיתקן ועושה
פעולה חשמלית.

אולם יש לחלק דסגירת דלת כדי לעצור את הרוח אינה כעשיית
מעשה באש, דהרוח והאש שני דברים נפרדים הם, משא"כ מכשיר
גרמא שהוא מורכב ומתוכנן לכך לעשיית מלאכה בדרך זו, אין לדון

* המיתקן מתואר שם כך, ישנו קבל חשמלי המחובר למתח מערב שבת, אשר מטבעו
ואופן פעולתו צריך להתמלאות ולעשות פעולה חשמלית, לדוגמא חיבור השקע למתח
החשמלי, קבל זה צריך לזמן מסויים כדי להתמלאות ואחר שמתמלא פורץ החוצה ועושה
את הפעולה האמורה. קבל זה מחובר להרקה ע"י מעביר זרם גרוע, וממילא אינו מתרוקן
ויכול להתמלאות, אמנם בצד קבל זה קיים מיתקן המייצר פולסי אור מזמן לזמן, שגם
הוא מחובר למתח מערב שבת. מהירות יצירת הפולסים מהירים יותר ממהירות מילוי
הקבל, וכשפולסי אור אלו מגיעים לחוט ההרקה האמור, עושה אותו מעביר זרם טוב
ומרוקן אותו באופן שהקבל לא יכול להתמלאות ולפרוץ החוצה ע"כ.
עוד שיטה להפעלת מכשירים בדרך גרמא, תתואר להלן, ובמאמר של מכון צומת מתואר
המיתקן להפעלת עגלות נכים.

כל חלק במכשיר כדבר בפני עצמו, כמו הרוח והאש שנזדמנו בדרך מקרה, ולכן אף דפעולת האדם בגוף המכשיר היא הכנסת תריס ועי"כ נעשית המלאכה, מ"מ מאחר שהמכשיר מתוכנן כך שע"י אופן זה ופעולה זו תעשה המלאכה אינו דומה לסגירת דלת בפני הרוח.

ויעוי' בפרק י"ד בדברי הרמב"ן ובבאור החזו"א בדבריו בטעם דחורש ע"י בהמה חייב, דאמנם יש לה דעת וגם אין המלאכה נעשית מכח האדם, ואינו מחזיק במחרישה, רק מחמר אחריה ואינו נותן לה להטות על צדה, מ"מ כיון שהיא כבושה תחת ידו הרי היא ככלי ביד אומן ומעשה הבהמה על שם האדם הוא. [ועפ"ז כתב החזו"א דה"ה במכונה שכבר פועלת והאדם רק מכוין אותה למלאכה חשיב כמעשה, ולא רק לשבת אלא גם לשביעית].

כלומר בעשיה בכלי ביד אומן אין צריך השתתפות האדם בגוף המלאכה, אלא די בכך שמחמתו נעשית מלאכה, ולכן בחרישה ע"י בהמה די בכך שמחמר אחריה ומונע אותה שלא תטה על צדה ובכה"ג נקראת המלאכה על שם האדם.

והכ"נ מכשיר גרמא שהוא כלי אומן תחת שליטת האדם, וכך היא צורת ההשתמשות בו ודרך הפעלתו לעשיית מלאכה, כל כה"ג מעשה הכלי על שם האדם הוא, לענין נזיקין שבת ושביעית.

ועוד שהרי בשבת חייב גם באופן דחשיב גרמא בנזיקין כגון זורה ורוח מסייעתו, כמבואר בב"ק ס. דמלאכת מחשבת אסרה תורה ופרש"י דנתקיימה מחשבתו. [ויעוי' במשנ"ב סי' שט"ז ס"ק י' בבאור דברי הרמב"ם דאם עמד בפני הצבי והבהילו עד שתפסו הכלב, אף שלא עשה דבר בגוף המלאכה והוא רק גרמא לזה חייב, דהוא משום שכן דרך הציידים ודומיא דזורה ורוח מסייעתו].

ואין לומר דכל שיש שיהוי זמן בין מעשה האדם לתחילת המלאכה הוי גרמא, דיעוי' לעיל פי"ג דפשיטא לאחרונים דחייב אף כשנעשית

המלאכה לאחר זמן מגמר פעולתו, ולכן הוצרכו לבאר אמאי שרי ליתן קנקנים עם מים לכבות את הדליקה לאחר זמן, ואין זה בכלל מלאכת מחשבת. האחיעזר הביא דברי נכד בעל ישועו"י שביאר על פי השלטי הגיבורים דההיתר הוא משום שאינו מכוין לכיבוי רק לעצור הדליקה, וכע"ז כתב האבני נזר דשאני כיבוי דלא ניחא ליה שהאש תגיע לקנקנים. והאחיעזר ביאר דהוא מפני שהכיבוי בא במקרה ולא כדרך מלאכה, וכ"מ במשנ"ב ובחזו"א. והזרע אמת ביאר דהוא משום דאחר שיהוי זמן מגמר פעולתו נעשית המלאכה ע"י כח אחר.

ומעתה מכשיר זה שהוא מורכב ומתוכנן לכך לעשות מלאכה על ידו בדרך הפעלה זו, אין לדון את שילוב החלקים במכשיר כזימון הקנקנים אצל האש שנעשה כדרך מקרה, וחייב גם בנעשית המלאכה לאחר זמן. וכ"ש לסוברים דשאני כיבוי דליקה שאינו מכוין למלאכה, הכא הרי מכוין למלאכה.

גם לפי מש"כ הזרע אמת דכיבוי ע"י קנקנים שרי משום שנעשה לאחר זמן ע"י כח אחר, וכמו"כ סוגר דלת בפני רוח, הרי מיירי ברוח וכיו"ב שהוא כח אחר שאינו בשליטתו, משא"כ במכשירי גרמא.

כלי שעושים בו מלאכה רק בשבת

ואמנם בימות החול אין משתמשים במכשיר זה ונעשה רק לשימוש בשבת כדי להוציא מכלל מלאכה, ולכאורה כיון שנעשה כך רק מחמת ההכרח, כה"ג חשיב דאין דרך המלאכה בכך ונימא דגם זה חשיב כנעשה בדרך מקרה, או עכ"פ כעושה בשינוי ופטור.

אולם מצינו שהאחיעזר והחזו"א דחו חילוק זה לגמרי לענין עשית מלאכה בשינוי וכלאח"י. דיעו"י באחיעזר ח"ד סי' ז' במכתבו לחזו"א נדפס בקובץ אגרות חזו"א מכתב י"ג, בדבר ההצעה לחלוב בשבת ע"י שינוי, ולסמוך להקל כמו שהקלו בחליבה ע"י

נכרי משום צער בע"ח כמ"ש השו"ע סי' ש"ה סעיף כ', דהוא מסכים עם החזו"א דגם אם יתכנונו מכוונה לחליבה בשינוי מבימות החול לא מהגי כלל.

וז"ל האחיעזר, אך אלה הרוצים להתיר חליבה ע"י שינוי או ע"י אפציער שיכוננו הטכניקים, אין שום יסוד לזה לבטל מלאכה דאורייתא ולהתיר ע"י שינוי. והצדק עם מעכת"ר כי אם יתקנו באופן נאות לרבים הלא זהו מלאכה גמורה, וראוי למחות ולגעור בזה כי אין שום תקנה בדבר ע"כ.

כלומר דאף שאין עושים כן בימות החול אלא רק בשבת כדי להמנע מאיסור שבת, מ"מ כיון שעושה המלאכה באופן שנאות לרבים לעשות בו המלאכה בשבת, לא דמי לעושה כלאח"י, אלא גם זה הוא דרך מלאכה.

וכמו"כ כלי אומן שנאות לרבים לעשות בו מלאכה בשבת, הוא דרך מלאכה ולא דרך מקרה כנ"ל, וחייב משום דנתקיימה מחשבתו.

ולכן שמעתי מהגרי"ש אלישיב שליט"א דשימוש במיתקן גרמא הנ"ל הפועל ע"י מניעת המונע, אינו בגדר גרמא אלא הוי כמעשה גמור גם לענין נזיקין, ובודאי הוא בכלל מלאכת מחשבת. ולא דמי לסוגר דלת בפני הרוח, דהתם אין שייכות בין הרוח ובין הנר, ולכן עצירת הרוח אינה חשובה מעשה כיבוי באש, משא"כ מיתקן זה וכל כיו"ב שמתוכננים כך מעיקרא שע"י הפעלתם באופן זה משיגים את התוצאה הרצויה. וכן עולה מדברי החזו"א [ע"פ הרמב"ן וכנ"ל].

וכן טלפון גרמא, מעיקר הדין הוא כטלפון רגיל ממש. עוד הוסיף דאפי' מי שצריך לטלפן משום פיקוח נפש, עדיף שישתמש בטלפון רגיל, כדי שלא יטעה לחשוב שיש מקום להקל להשתמש בטלפון זה כשאין היתר של פיקוח נפש.

וכמו"כ כלי רכב זעיר המיועד לשימוש נכים וזקנים [קלנוע] שהתקינו בו לצורך שבת מגגנון הפעלה בדרך גרמא [כפי שמתואר במאמר של מכון צומת], השימוש בו אסור מדינא ע"כ*.

בדברי הגר"מ פיינשטיין זצ"ל בזה

וכן היא דעת הגר"מ פיינשטיין זצ"ל, דמכשירי גרמא אסורים מדינא, שנשאל בנידון צמצום חילול שבת לרופאים בשימוש בטלפון ובמכשיר ביפר, דקיימת אפשרות של השתקת הביפר והשימוש בטלפון בדרך של גרמא, דהיינו שהרופא מזיז מתג או לוחץ על כפתור שאין בו זרם חשמלי, ורק לאחר מכן, כשיגיע מועד שעון קבוע שזמנו מראש מדי דקה או חצי דקה וכיו"ב, הצפצוף יפסיק או הטלפון יפעל, ומאחר דגרמא היא פעולה דרבנן ויש בכך צמצום חשוב בחומרת הפעולות החשמליות, ובודאי הרי זה גם דרך שינוי, הרופאים רוצים לידע האם ראוי וחשוב ומומלץ להשתמש בצידוד זה, ע"כ דברי השואל.

והשיב ע"ז ע"י נכדו, שידוע שיטתו של מרי סבי שליט"א שאינו מסכים לשיטת "גורם" ו"גרמא", ומאחר שכן אינו יכול להכנס לעצם הנידון הממשי בקשר למכשיר זה [וכ' שם הגר"מ פיינשטיין זצ"ל בסוף התשובה דכדי למלא בקשת השואל שאצורף חתימתי לתוספת ראייה שכך פסקתי הריני חותם על התשובה*]. וכן יובא בפרק

* עוד שמעתי מהגרי"ש אלישיב שליט"א דגם אם ימצאו דרך להפעיל קלנוע חשמלי בלי שיעשה בו שום איסור מדינא, מ"מ אין להתיר השימוש בו והוא פירצה גדולה. ועי' בחזו"א סי' נ"ב ס"ק ו' באיסור פתיחת מטריה בשבת שיש לדון בו גם משום דאושא מילתא טפי וניכר בו עובדא דחול וגורם פירצה, והרי אסרו כילה מפני שאין בני תורה, והרי הדבר מסור לחכמים לגדור גדר במקום הפירצה, וזה יותר חמור מאיסור פרטי ליחיד, כי זה גדר לעם כולו ולדורות עכ"ל. וע"ע בנידון זה בשבות יצחק ח"ב פרק כ"א.

** מכתב זה כתב למכון צומת ובו כמה תשובות לשאלותיהם. עוד הוראה יש במכתב זה בנוגע למכשול המצוי, שרופאים ואחיות תוודים לביתם בשבת ע"י נהג נכרי, ונשאל הגרמ"פ זצ"ל ברופא שמידי שבועיים מסיים התורנות כביה"ח בשבת כבוקר ועגמת נפש היא לו ולמשפחתו שיעדר מביתו, אם יש להתיר שיסע לביתו עם נכרי המיועד לכך

דלהלן מש"כ האגרו"מ לענין עשיית שינויים בשעון שבת, דכל שינוי בזמן ההדלקה או הכיבוי חשיב מעשה מלאכה גמור ולא גרמא. [וע"ע בדבריו לעיל פרק י"ב אות ב' בהערה במה שביאר גדר מעשה לענין מלאכה].

כלומר גרמא אינה יכולה להיות שיטה ודרך להפעלת מכשירים בשבת, או משום שזה בכלל מלאכת מחשבת, או משום שזה ככלי ביד אומן וחשיב מעשה גמור גם לנזיקין וכנ"ל, ואין נפק"מ היאך היא פעולתו המכנית והחשמלית של המכשיר, ואין בזה שום מיעוט בחילול שבת.

עוד עולה מדברי הגרמ"פ זצ"ל, דלא קיבל דברי השואל שהניח דהפעלת המכשיר בדרך זו כיון שיש בה שינוי מהדרך שרגילים בה בימות החול, חשיב כעשית המלאכה בדרך שינוי, וכמש"נ לעיל בדברי האחיעזר.

בדברי הגרש"ז אויערבך זצ"ל בנידון זה

במנחת שלמה ח"א סו"ס ט' כתב וז"ל, מצינו לומר דבכה"ג שדרך המלאכה בכך שרגילין לעשותה על ידי גרמא הרי זה חשיב כמעשה בידים ולא כגרמא, וכמו"ש בב"ק דף ס' ע"א שאני שבת דמלאכת מחשבת אסרה תורה, וגם כתבנו במקום אחר שלדעתנו נראה דהאי כללא דגרמא שרי האמור לענין שבת לא שייך לגרמא דרציחה ונזיקין, כי בשבת אזלינן בעיקר בתר מחשבתו ומשום כך סובר הגר"א ז"ל בסי' שי"ד סעיף א' דטעמא דמסיקין בכלים שלמים ולא אסור משום סותר, הוא משום דגרמא מותר, אף דלענין נזיקין ורציחה

מראש, משום דאם לאו הכי נמצאת מכשילו לעתיד לבא. והשיב ע"ז דלרופא אין היתר של סופן משום תחילתן דהלא זוהי מלאכתו ומחוייב מצד פרנסתו לפעול בבית החולים, [ומחמת ביטול עונג שבת לא מתירים שום איסורים, אפי' לא איסור דרבנן וכו']. וכמו"כ שמעתי מהגרי"ש אלישיב שליט"א.

אין זה חשיב כלל גרמא. ולא פה המקום להאריך בזה, אבל חקירה זו גדולה וחשובה למאוד לענין כמה דברים הנוגעים למעשה, כגון חליבה בשבת וכדומה מהדברים שאפשר לעשותם תמיד על ידי חשמל בדרך של גרמא עכ"ל.

ועי' גם בתשובת הגרש"ז אויערבך זצ"ל בענין חליבה במכונה חשמלית בשבת [נדפסה בספר נר ישראל], שמסיק בסוף התשובה דלסדר את החליבה באופן שרק לאחר זמן תתחיל החליבה ע"י זרם החשמל, כיון שעיקר הנידון הוא בספק חילול שבת שפיר מסתבר שיש להחמיר ולחוש דשמא חשיב שפיר כחולב בידים אע"פ שאין החליבה מתחילה מיד עיי"ש.

כלומר אע"פ שהחליבה נעשית לאחר זמן וע"י כח אחר, ובימות החול אין מסדרים החליבה באופן זה, מ"מ אפשר דהוי בכלל מלאכת מחשבת וגם אין זה כחליבה בדרך שינוי וכנ"ל*.

ועי' גם במש"כ הגרש"ז אויערבך זצ"ל בתשובה שבספר מאור השבת [ח"א עמוד תס"ט] על דבר מה שכתוב בשמו בספר שש"כ פ' ל"ב סעיף מ"ג דמי שנכנס לתא טלפון ציבורי לטלפן לצורך חולה

* בכתבי הגרש"ז אויערבך זצ"ל שנדפסו בשנת תשנ"ז בקובץ עטרת שלמה, הובאו דברי הגמ' בעירובין פת. שאם שופך מים ברה"י והמים יוצאים מאליהם לרה"ר חשיב גרמא. וכתב וז"ל, ואין לומר דכל שדרך המלאכה בכך שפיר חייב בכל גווני אף כשנעשה רק ע"י גרמא או גורם דגורם, ושאני הוצאה דפטור משום דהוי מלאכה גרועה ולכן צריכים שההוצאה תעשה ממש בכוחו. דנלע"ד דהא דיליף הגמ' מקרא דלא תעשה דרך עשייה הוא דאסור הא גרמא שרי, היינו אפילו בכה"ג שדרך המלאכה בכך, דאי לאו הכי תיפוק ליה דשרי מדאורייתא משום דהוי כלאחר יד, וחושבני שזה ודאי דוחק לומר — דכיון שלעולם נעשה רק ע"י גרמא ה"ז חשיב כמעשה בידים ע"כ. וזה שלא כדבריו כאן, אולם כתביו אלו נכתבו לפני כחמישים שנה ולא נמסרו על ידו להדפסה, אך הקונטרס הנ"ל בענין חליבה בשבת עבר עליו ומסרו להדפסה בשנת תשנ"ד, ושם כתב דהוצאה שאני שמלאכה גרועה היא [וכנ"ל פרק י"ב אות כ'] וכן מבואר כאן דאף שעושים כן רק בשבת אין זה כעושה כלאח"י [וכמ"ש האחיעזר והחזו"א הנ"ל], וכן שנה דבריו אלו כמה פעמים בכתב ובע"פ כדלהלן.

מסוכן, וכשנכנסים לתוכו נדלקת נורה ע"י דריכת האדם וכשיוצאים נכבית, דכדי לצאת משם יניח אפי' אכן מוקצה על הקרקע שלא תכבה ויצא, דס"ל דאיכא בזה היתר דסופו משום תחילתו, עיי"ש. ונשאל שם דהיציאה הוי פס"ר דלא ניחא ליה, וגרמא, שהרי דריכתו שם מונעת הכיבוי וכשמפסיק לדרוך שם הכיבוי נעשה מאליו, וכלאח"י, באיסור כיבוי דרבנן, וזה קיל ממוקצה.

והשיב [במכתב ד'] וז"ל, כתבתי דבר זה רק לשיטתי שאם אין זה בדרך מקרה אלא שמתחילתו הוא עשוי ומתוכנן שרק על דרך זו מדליקים ומכבים אי"ז כפסיק רישיה אלא חשיב ממש כעושה בידים ע"כ, עיי"ש. כלומר מלאכה הנעשית בגרמא ובפס"ר אם היא נעשית בכלי המתוכנן לכך חשיב כעושה בידים*.

המחבר

* וע"ע בספר מנחת שלמה סי' צ"א ס"ק ט' שכ' סברא זו גם לענין פתיחת דלת מקרר כשגורם להדלקת האור, דכיון שבאופן קבוע ומתוכנן נדלקת הנורה ע"י פתיחה ונכבית ע"י סגירה ורק בדרך זו רגילים תמיד להדליק ולכבות, אפשר דחשיב ממש כעושה בידים וכו', ולכן אף אם הפותח אינו יודע כלל שהוא מדליק נורה, מ"מ אפשר דהו"ל כמדליק בידים דרך מתעסק רחשיב כעושה בשוגג כזה שפטור מחטאת ולא כפסיק רישא וצ"ע עכ"ל. וכמו"כ כתב בשש"כ פרק ל"א הערה א' ועיי"ש גם בתיקונים ומילואים.

אך בשו"ת אגרו"מ או"ח ח"ב סי' ס"ח כתב דלפתוח דלת מקרר כשנדלקת נורה אסור משום פס"ר עיי"ש. אולם לענין גרמא פשיטא ליה דעשיה בכלי המתוכנן לכך חשיב מעשה וכנ"ל.

ובביאור דברי המנח"ש ראפשר דמתוכנן לכך חשיב מעשה גם בגורי פס"ר, י"ל דלא מקרי פס"ר אלא כגון המבואר בסי' של"ז ס"א דגורר מטה ונעשה חריץ דהתם הוא עוסק בגרירת מטה והמלאכה נעשית בדרך מקרה מתחת שהמטה עומדת על קרקע רפויה, ויעוי' בלשון המאירי בשבת כט: בד"ה ומכל מקום, וז"ל, שאותה מלאכה נגזרת מחמת מעשה של היתר ע"כ. ואפשר דנגזרת מקרי דוקא כשנודמנה המלאכה בדרך מקרה, דבכה"ג היא טפלה למעשה של היתר, ולכן אין מעשה הגרירה נקרא מעשה חרישה ומקרי פס"ר. משא"כ פתיחת דלת מקרר שמדליקה מנורה באופן קבוע ומתוכנן, הפתיחה נקראת מעשה הדלקה. וע"ע בענין זה במנח"ש סי' ר' אות ג'.

וע"ע במאור השבת מכתב י"ב דתגור חימום הפועל ע"י טרמוסטט כשפותחים הדלת ונכנס אויר צונן [ומצטנן החדר ואח"כ הוא נדלק], לא כן הדרך להדליק תגור חשמלי ולכן אין זה מעשה כהדלקת נורה במקרר, אלא תלוי בדיני פס"ר ואינו מתכין וגרמא.

ועי' עוד לעיל פ"י בנידון השימוש בדוד שמש בשבת בדברי הגרש"ז אויערבך זצ"ל, דאמנם ע"י שמוציא מים חמים נכנסים הצוננין מאליהם ומתבשלים, מ"מ אי"ז כגרמא אלא כעושה בידים, כיון שכך היא דרך הבישול בכלי זה.

וכן שמעתי מהגר"ש אויערבך שליט"א בנידון מכשירי גרמא הנ"ל, דדעת אביו הגרש"ז אויערבך זצ"ל היתה נוטה לאסור עשית מלאכה בכלים אלו שפועלים ע"י מניעת המונע וכיו"ב, וגם כשנעשית המלאכה לאחר זמן, דכיון שהם מתוכננים לכך אינם דומים לעשיה ע"י גרמא*.

נמצא בנידון מכשירים שמתוכננים לעשות בהם מלאכה באופן של גרמא, דעת הגרש"ז אויערבך זצ"ל נוטה דחשיב כעשיית מלאכה בידים. והאגרו"מ פשיטא ליה דחשיב כעשיית מלאכה בידים, וכמו"כ דעת הגרי"ש אלישיב שליט"א, וכן עולה מדברי החזו"א ע"פ הרמב"ן ומדברי האחיעזר הנ"ל.

ב. חליבה בשבת במכונה אוטומטית כשתחילת החליבה לאיבוד

בדין חליבה בשבת הובאו לעיל דברי הגרש"ז אויערבך זצ"ל דאין להתיר חליבה ע"י מכונה חשמלית אף כשאין החליבה מתחילה מיד אלא לאחר זמן. וע"ע בסוף התשובה שם אות י' דאפילו בצירוף שהחליבה הראשונה תלך לאיבוד ואח"כ יעשו פעולה נוספת שעל ידה המשך החליבה יהא לכלי נקי לא ס"ל להתיר.

* וכמו"כ שמעתי מהרב הגאון ר' י.א. פרג שליט"א, שבקביעות שהיתה לו עם הגרש"ז אויערבך זצ"ל בהלכות שבת ויו"ט, עלה כמה פעמים נידון מכשירי גרמא שפועלים ע"י מניעת המונע ואחרים, ואמר אינני יודע אם אפשר לדונם כגרמא כיון שמתוכננים לכך.

אבל בחזו"א סי' ל"ח ס"ק ד' מבואר דבכה"ג שתחילת החליבה היא לאיבוד ואח"כ העמיד כלי תחת הצנור לקבל החלב אין בזה איסור תורה, ומ"מ כיון שהשיג את התועלת של מלאכה גמורה יש בו משום שבות. [נשם במוסגר כ' החזו"א והכא גרע טפי דכיון שהותחל לחלוב ע"י מעשיו כל המשך החליבה מתייחס אליו והרי השתא חליבה גמורה, ומ"מ נראה דחיוב-ליכא], וע"ע שם בסי' נ"ו ס"ק ד' שכתב דחייב כל אדם להשתדל לחלוב ע"י אינו יהודי [שבזה התיירו משום צער בע"ח כמ"ש בשו"ע סי' ש"ה ס"כ].

ובקובץ אגרות חזו"א ח"ב מכתב ע"ו מבואר שסייע לאנשי קיבוץ חפץ חיים לקנות מכונה כדי לחלוב בה בשבת. ושמעתי מאנשי המקום דהחליבה נעשתה באופן זה, שתחילת החליבה היה לתוך חומר פוגם ואח"כ העבירו זרימת החלב לכלי נקי ע"י פעולה ידנית וכמבואר בחזו"א הנ"ל, ומחמת ההכרח סמך החזו"א להתיר אף שכי' בספרו דיש בזה משום שבות. אך אמר שישתדלו למצוא עצה שהחליבה תפסיק בשעה שמעבירים זרימת החלב לכד נקי ואח"כ תתחדש החליבה מאליה. [וע"ע בחזו"א סי' נ"ו סק"ד לגבי חליבה לאיבוד, דיש לסמוך על הפוסקים דל"ה מלאכה כלל, ויעוי' בזה גם בקוב"א חזו"א ח"ג מכתב פ"ו שהאחיעזר הסכים עמו לפרסם היתר זה מחמת ההכרח].

והנה באופן הנ"ל אף שמעיקרא היה מתוכנן לעשות כן לחלוב הבהמה ולקבל לאחר מכן חלב נקי, מ"מ ס"ל לחזו"א דאין צירוף בין ב' הפעולות, דהיינו תחילת החליבה ע"י הצמדת צינור החלב לבהמה באופן שהחלב הולך לאיבוד, והסטת זרימת החלב אח"כ לכלי נקי, והיינו משום דבהצמדת הצינור לבהמה ותחילת החליבה, עדיין חסרה פעולה בידי אדם לעשיית המלאכה.

וע"ע בחזו"א שם סי' ל"ח דמותר להלביש הצינור על דדי הפרה שסוף תנועת החשמל לבא ע"י פתיחת השעון ותהא תנועה זו חולבת

את הפרה, שאין זו אלא גרמא מהגרמות המותרות ע"כ*, התם נמי בודאי אי אפשר להחשיב את שילוב צינור החליבה עם הבהמה כמערכת אחת, ולהכי כשאין החליבה מתחילה מיד הוי כגודר דליקה בכלי חרס שמזמן המים אצל האש שיכבוה לאחר זמן דהוי גרמא. [וע"ע בפרק דלהלן בנידון עשית מלאכה ע"י שעון שבת].

אבל חליבה במכונה המתוכננת כך שבתחילה כשמלביש הצינור זורם החלב לאיבוד, ואח"כ כשמתחזק זרם החלב באופן אוטומטי משתנה כיוון זרימת החלב לכלי נקי, כבר נתבאר לעיל דכה"ג לא מיקרי גרמא אלא מעשה גמור כיון שהמכונה מתוכננת לכך.

וכן שמעתי מהגרי"ש אלישיב שליט"א דחליבה במכונה כזו היא מלאכה גמורה, והחלב שנחלב על ידה דינו כחלב שנחלב בחילול שבת. וכמש"נ לעיל לענין מכשירי גרמא.

* בהליכות שדה גליון מאה וארבע כתבו שעדיין לא נמצאה דרך שמבטיחה שלא יצא חלב כלל בשעת הלבשת צינור החליבה על הבהמה, ולפ"ז אין אפשרות מעשית להשתמש בהיתר זה, וכ"כ הגרש"ז אויערבך זצ"ל עיי"ש.

פרק טז

שינויים בשעון שבת

א. שינויים בשעון שבת להקדים
או לאחר הכיבוי או ההדלקה

בדברי האגרו"מ בזה

בשו"ת אגרו"מ יו"ד ח"ג סי' מ"ז אות ד' מבואר דלהזיז השעון כדי להקדים או לאחר זמן הדלקת החשמל חשיב כמדליק בידים, דכתב וז"ל, ובדבר אם מותר להזיז את השעון שיכבה באחור זמן מכפי שהועמד או שלא יכבה כלל או בקרוב זמן, וכן שידלק באחור זמן או בקרוב זמן או שלא ידלק כלל, הנה אסור בכל אופן. אבל יש גם איזה אופן שהוא מלאכה דאורייתא כגון שעושה שידלק בין באחור זמן בין בקרוב זמן הוא מלאכה, וכן שיכבה בין באחור זמן בין בקרוב זמן הוא מלאכה, אך כיבוי הוא מלאכה שאינה צריכה לגופה ופליגי רבוותא דלהרמב"ם הלכה כר' יהודה שחייב ולהתוס' הלכה כר' יוסי ור"ש שפטרי, עכ"ל. וכשעושה שלא ידלק כלל אלא שישאר כמו שהוא עתה וכן כשעושה שלא יכבה כלל, כתב שם דליכא איסור מלאכה אבל עכ"פ אסור מדין מוקצה ע"כ*.

* וצ"ל וס"ל דהזזת השעון אינה כהזזת כלי שמלאכתו לאיסור לצורך מקומו דהיינו שלא יגיע המתג למקום זה ויגרם כיבוי או הדלקה, דכיון שאינו צריך להשתמש במקום אלא